

This historical map shows the area around Spilburg. Key features include the Ouwervelden (Old Fields) to the north, the Spilburg village and its surrounding fields, and the Moerkant (Moorland) to the south. Other locations marked include Den Havel, Moerkant, and Spilburg. The map also shows the Ouwervelden, Spilburg, and Moerkant. The map is oriented with North at the top.

Heerle en de Staten Generaal in 1610 en 1613

over de interpretatie van een akte

Zeker op Pasen gingen katholieke gelovigen vroeger naar hun eigen parochiekerk om er te communie te gaan. Vóór 1910¹ was men vanaf het twaalfde levensjaar hiertoe verplicht. De pastoor telde dan -zoals in de kerken toen gewoonte was- "zijn" communicanten. In het jaar 1616 waren er dat in Heerle zo'n 120. Dat bericht de toenmalige pastoor en hij vermeldt erbij dat slechts één inwoner openlijk niet-katholiek is en dat twee of drie katholieken hun plichten verzuimen. Heerle was in het begin van de 17e eeuw dus een klein dorp.²

Toch liet het kleine Heerle van toen niet met zich sullen als het aankwam op het behoud van de katholieke godsdienst, die ook in onze streken vaak op brutale manier door de "gereformeerde religie" werd aangevallen. Juist dan werden de hoogste instanties aangesproken!

In "Van Harella tot Heerle" wordt op blz. 27 verteld over de Heerlese pastoor Jan Vogel, die daar in 1609 werd benoemd maar korte tijd later de katholieke religie vaarwel zei, trouwde en als bedienaar van de nieuwe gereformeerde religie vanuit Bergen op Zoom probeerde het kerkgebouw van Heerle in handen te krijgen om daar als kersverse dominee aan de slag te gaan. Heerlenaren en de drossaard van Wouw hebben hem dit verhinderd en hebben hierover in maart van het jaar 1610 schriftelijk een klacht ingediend bij de Staten Generaal te 's-Gravenhage.

Ook de leiding van het Antwerpse bisdom, waartoe de parochie van Heerle in die tijd behoorde, was dit voorval niet ontgaan. Integendeel, het lijkt in een grotere reeks van negatieve ervaringen met de opkomende gereformeerde religie de aanleiding te zijn geworden voor de toenmalige bisschop van Antwerpen om zich op 8 mei 1613 te wenden tot dezelfde Staten Generaal. Dit blijkt uit een *Rapport van aartsdiaken Cornelius de Witte voor bisschop Joannes Malderus, 1619*. Dit rapport staat te lezen in deel B, blz. 207 van P.M. Toebak, *Kerkelijk-godsdienstig leven in westelijk Noord-Brabant, 1580-1652*. Dekenale visitatieverslagen als bron. Het rapport luidt in vertaling:

41

"Op 8 mei van het jaar 1613 zond Zijne Hoogwaardige Excellentie Joannes Malderus, bisschop van Antwerpen, zijn aartsdiaken naar Cornelius Aertssen, secretaris van de Staten van Holland, met een brief van de hoogerwaarde heer Vereijcken, audientiaris,³ waarin van de kant van Hunne Hoogwaardigheden klachten werden uiteengezet omtrent het ingaan tegen de akte, die is uitgegeven op 9 april 1609, ten tijde van de besprekingen over het Bestand⁴. Daarin wordt n.l. zorg afgesproken, dat in de dorpen van Brabant, gelegen in de districten rond de steden die onderhorig zijn aan de Staten van de Verenigde Provinciën, de uitoefening van een andere religie als alleen de katholieke, apostolische en roomse, zonder enige aanstoot zou geschieden.

Toch vonden er op diverse plaatsen in dezelfde districten -ook al zijn er wellicht bewoners die dit tegenspreken- wél tot grote ergernis godsdienstoefeningen plaats van de zogeheten gereformeerde religie. Ze komen tot op heden voor.

* In het dorp Ter Heijden, in de nabijheid van Breda, is er onmiddellijk na het ingaan van het Bestand een preekbijeenkomst gehouden door de bedienaren van de andere religie, tot welk doel men een huis huurde. Een consistorie van diakenen en ouderlingen is er opgericht. Er zijn kinderen gedoopt en de overige godsdienstoefeningen op de manier van de zogeheten gereformeerde religie zijn wederrechtelijk ingevoerd.

* Hetzelfde vindt met nog grotere toeloop van mensen plaats in een gehucht van het dorp Etten, genaamd Ter Leur, dat tot dit territorium hoort.

* Zo ook in Oosterhout, de voornaamste plaats van dat gebied.

* In Roosendaal, hoofdplaats van die streek, begonnen ze op 4 mei 1613, nadat daartoe een stuk grond was aangekocht, met het oprichten van een kerkgebouw voor hun samenkomsten, terwijl ze daar twee jaar eerder tot grote ergernis van de katholieken en onder protest van de inwoners begonnen waren met hun preken, waarvoor ze een groep Bergse burgers en militairen hadden meegebracht.

* In het dorp d'Intelort te Prinsenland hebben ze eveneens een kerkgebouw voor hetzelfde gebruik opgetrokken.

* In Oudenbosch begonnen ze tamelijk oproerig met hun preken, tegen de wens van de plaatselijke magistraat in. Toen die aan hen vroeg op

gezag van wie ze zo te werk gingen, werd hem ten antwoord gevraagd op gezag van wie hij dit van hen wilde weten.

** In Heerle zou zelfs een bepaalde afvallige, die hoorde tot een groep uit Bergen op Zoom, de kerk in bezit hebben genomen, als niet geloofsgetrouwe bewoners en de attente drossaard dit hadden weten te verhinderen. (cursivering van mij, PB) ⁵*

Toen de aartsdiaken zijn klachten over dit en soortgelijke voorvallen voorlegde aan 's-Gravenhage, ontving hij als antwoord dat de akte over het voorbehouden van de kerken en scholen aan de katholieke religie inderdaad zó moet worden verstaan. Maar dat het tegelijkertijd niet de bedoeling is om ooit enige belemmering toe te staan aan (de uitoefening van) de gereformeerde religie binnen privé-ruimten. Dit getuigt een brief van Aertssen, secretaris der Staten, in naam van de Staten op 16 mei 1613 overhandigd aan de heer audientiaris.

Dit alles heeft de aartsdiaken voorgelegd aan de heer De Refuge, afgevaardigde van de allerchristelijkste koning⁶ bij de Staten, wiens hulp hij inriep. Die antwoordde dat deze interpretatie van de acte volgens hem valse verwachtingen zou kunnen wekken en dat hij al enkele maanden zat te wachten op de interpretatie van genoemde akte door de president (van de Staten), Janninus.

Zo keerde de aartsdiaken dus onverrichter zake terug.

** Naderhand zijn ze nog verder gegaan en trokken ze binnen in de dorpen Donghen, Chaam, Groot Sundert, Ginneken en richtten ze in sommige plaatsen zelfs scholen op, mede op kosten van de katholieken.*

** In Ossendrecht lieten ze niet de pastoor toe, die daar door de markiezin was voorgedragen. Dezelfde mensen drongen binnen in het gebouw van het Armbestuur, waar ze preken hielden. Later hielden ze bij herhaling ook preken in Hoogher Heijden.*

** In Putte probeerden ze hetzelfde; ze trachtten de omwonenden, die aan Hunne Hoogheden⁷ onderhorig zijn, naar hun preken te lokken.*

Genoemde aartsdiaken heeft dit alles ontdekt en is het als zeker te weten gekomen tijdens de visitatie die hij ieder jaar tijdens het Bestand in dezelfde plaatsen hield.

Als bewijs van betrouwbaarheid ondertekende hij dit verslag en verzegelde het op 8 december 1619."

Ook in die dagen veranderden de tijden kennelijk snel. Was men nog in het begin van de 17^e eeuw hoopvol gestemd om kerken en scholen voor de katholieke religie te kunnen behouden op grond van regels die voor de tijd van het Bestand met de Staten van de Verenigde Republiek waren overeengekomen, in 1648 werd alles wat met de katholieke godsdienst te maken had totaal verboden. Dat dit alles zeker voor een dorp als Heerle haast letterlijk van de ene op de andere dag werkelijkheid is geworden, blijkt wel uit het visitatieverslag van 1647⁸, precies één jaar voordat de schuurkerkperiode aanbrak. Daar is sprake van een keurig verzorgde en sierlijke parochiekerk, waarin maar liefst 495 mensen op Pasen van dat jaar te communie gingen. Onder hen zullen zich ongetwijfeld nogal wat katholieken uit Bergen op Zoom hebben bevonden. Voor hen was immers de uitoefening van hun godsdienst in de eigen stad al verschillende jaren volkomen onmogelijk gemaakt.

Behalve de pastoor woont er dan in Heerle nog een priester "van onberispelijke levenswijze". Ook werkt er een koster die tevens schoolmeester is, en 150 kinderen in zijn school krijgt -waarvan overigens een groot gedeelte afkomstig is uit Wouw- en ze daar de gregoriaanse kerkzang leert en alles wat ze over hun geloof dienen te weten.

Hier mogen we even binnenkijken in een bloeiende parochie, aan de vooravond van de totale afbraak van eeuwenoude kerkelijke structuren. Met die afbraak van structuren werd evenwel de ziel van de katholieke geloofsgemeenschappen in deze streken niet kapot gemaakt, ook niet in Heerle.

P.J.M. Berende, em.pastoor

NOTEN:

¹ Na 1910 zelfs vanaf het zevende of achtste levensjaar, omdat paus Pius X toen de vervroegde kindercommunie invoerde.

² Ter vergelijking: eveneens in 1616 telde de Wouwse pastoor in zijn kerk ongeveer 700 communicanten.

³ Een hoger geplaatste kerkrechtelijke functionaris aan de diocesane curie; tegenwoordig eerder "auditor" genoemd: hij "hoort naar" de klachten / vragen / bevindingen van iemand die een kerkrechtelijk proces wil aanspannen.

⁴ Bedoeld is het Twaalfjarig Bestand van 1609 - 1621 gedurende de tachtigjarige oorlog.

⁵ De poging om een katholiek kerkgebouw in beslag te nemen voor de gereformeerde religie was overduidelijk in strijd met het Tractaat van het Twaalfjarig Bestand, gesloten op 9 april 1609 te Antwerpen. In beslag genomen kerken en kerkelijke goederen moesten zelfs worden teruggegeven. Een gedeelte van artikel XX van dit Tractaat luidt:

"Aengaende die goederen van kercken, collegien, ende andere pieuse plaetsen, gelegen inde Vereenichde Provintien, de welcke waren leden dependerende vande kercken, beneficien ende collegien, die zijn van de ghehoorsaemheyt van de eertz-hertogen, 't gene niet verkocht en is geweest voor den eersten january 1607, sal hen-luyden weder ghegeven ende gherestitueert worden, ende sullen daarinne weder kommen, oock by haer eygen auctoriteyt ende sonder behulp van justitie, omme 't selve te gebruycken geduerende het Bestandt, ende sonder daer van te mogen disponeren na dat hier vooren geseyt is."

⁶ Bedoeld is de koning van Spanje.

⁷ Bedoeld is: aan het koninklijk hof van Spanje of aan de aartshertogelijke familie te Brussel, in de Nederlanden landvoogd van de Spaanse koning. Het betreft dus mensen die buiten Staats Putte woonden, in het huidige nog steeds onmiddellijk aangrenzende Belgische Putte.

⁸ ibidem blz. 77

Deze uitgave werd mede mogelijk door de
financiële steun van:
JOS VAN AERT
HOVENIERSBEDRIJF
Jagersweg 8 4726 SL Heerle, tel 0165-304248

